

## A fenntartható fejlődés közgazdaságtani értelmezése<sup>1</sup>

Ribizsár István

*Fenntartható fejlődésre kell törekednünk, azonban a közgazdaságtan csak akkor tudja hozzásegíteni a társadalmat ehhez a célhoz, ha képes értelmezni azt. A dolgozat ezt vizsgálja meg úgy, hogy először a közgazdaságtanban uralkodó neoklasszikus paradigmára fókuszál, majd két alternatív tudományág, a környezetgazdaságtan és az ökológiai közgazdaságtan elemzésével is foglalkozik. Az elemzés a fenntartható fejlődés koncepció sarokköveinek, azaz a szükséglet-kielégítés veszélyeztetésének; a társadalmi, a gazdasági és az ökológiai rendszer együttes figyelembevételének; a fejlődés értelmezésének; valamint a fenntarthatóság értelmezésének vizsgálatára terjed ki.*

*Megállapítható, hogy az uralkodó neoklasszikus közgazdaságtani paradigma nem képes értelmezni a fenntartható fejlődés koncepcióját. A közgazdaságtannak ezért változnia kell. Úgy tűnik, hogy a járható út a környezetgazdaságtan és az ökológiai közgazdaságtan „között” van valahol, így folytatni kell ezek módszertanának egymáshoz való közelítését annak érdekében, hogy a neoklasszikus paradigmát egy olyan paradigmával válthassuk le, amely valóban az emberiség érdekeit szolgálja.*

*Kulcsszavak: fenntartható fejlődés, neoklasszikus közgazdaságtan, környezetgazdaságtan, ökológiai közgazdaságtan*

### 1. Bevezetés

A 21. század kezdetén az emberiség már tisztában van azzal, hogy a társadalmi-gazdasági tevékenységek növekedése ellentmondásban van a természeti környezet ésszerű használatával. Felismerve ezeket a problémákat, a társadalom ma már szervezett keretek között, nemzetközi összefogással próbálja meg megtalálni azokat a megoldásokat, amelyek segíthetnek az ellentmondás megszüntetésében. Az 1987-ben megszületett fenntartható fejlődés koncepció egyértelműen társadalmi céllá vált. Mivel a közgazdaságtan feladata az, hogy a társadalmat segítse céljai elérésében, így felvetődik az alábbi kérdés: *Vajon a közgazdaságtan képes-e értelmezni a fenntartható fejlődés koncepcióját, és így hozzásegíteni a társadalmat ennek a célnak az eléréséhez?*

---

<sup>1</sup> Jelen tanulmány a Környezetgazdaságtan és menedzsment tagozaton I. díjat nyert azonos című pályamű rövidített verziója. Témavezető: Buzás Norbert.

## 2. A fenntartható fejlődés koncepciójának kifejlődése

Ez a fejezet azt a folyamatot mutatja be, melynek során a társadalom szembesült a fejlődés és a természeti környezet ésszerű (fenntartható) használata között lévő el-  
lentmondással. A folyamat a növekedés korlátainak felismerésével kezdődött el,  
majd az ipari forradalom kibontakozását követően a természeti környezet rombolásá-  
nak problémájával folytatódott.

### 2.1. A növekedés korlátainak felismerése

Thomas Robert Malthus mutatott rá arra a korlátra, amelyet a művelés alá vonható  
területek végeessége jelent a mezőgazdaság számára (abszolút korlát), David Ricardo  
pedig arra, hogy a termőföld termelékenységének is van korlátja (relatív korlát). Ké-  
sőbb, az ipari forradalom vívmányainak köszönhetően az emberiség eljutott oda,  
hogy már nemcsak lokálisan, hanem globális méretekben alakítsa át környezetét (pl.  
légszennyezés; folyók, tavak és tengerek elszennyezése, energiahordozók és nyers-  
anyagforrások kimerítése stb.).

### 2.2. A környezeti korlátok létezésének bekerülése a köztudatba

A fenti problémák megoldása csak akkor vált igazán fontossá, amikor azok néhány  
tudományos munkának köszönhetően a köztudatba is bekerültek.

Az ún. Római Klub 1972-ben „A növekedés határai” címmel adta ki első je-  
lentését, amely a következő megállapítást tette:

„Ha a világban tovább érvényesülnek a népesség, az iparosítás, a környezet-  
szennyezés, az élelmiszer-termelés jelenlegi növekedési trendjei, és változatlanul  
folytatódik az erőforrások kimerítése, akkor a bolygónkon egy évszázadon belül elér-  
jük a növekedés határait. Így a legvalószínűbb következmény a népesség lélekszá-  
mának és az ipari kapacitásnak a hirtelen és ellenőrizhetetlen visszaesése lesz.”  
(Meadows et al. 1972, 16.o.) Jelentős mértékben a Római Klub tudományosan meg-  
alapozott tevékenységének köszönhető, hogy a gazdasági tevékenységek környezeti  
hatásairól szóló viták nyilvánosságot kaptak.

### 2.3. A fejlődés problémájának interdiszciplináris megközelítése

„A modern életmód kritikus problémái” (1959) címmel jelent meg Ernst F. Schu-  
macher első munkája, ám kritikus gondolatai csak híressé vált könyve, „A kicsi szép”  
(1973) megjelenését követően váltak nemzetközileg ismertté. Bár könyvében számos  
vitatható gondolatot közöl, de azzal, hogy vizsgálata egyszerre terjed ki gazdasági,  
ökológiai és társadalmi szempontokra, Schumacher kétségtelenül új szemlélettel gaz-  
dagította a gazdasági tevékenységek hatásait elemző szakemberek vizsgálódásait.

#### *2.4. Az intézményesülés korszaka*

1987-ben született meg a fenntartható fejlődés koncepciója<sup>2</sup>, amely a fejlődés és a természeti környezet ésszerű használata között lévő ellentmondást hivatott megszüntetni. A „Közös jövőnk” címmel kiadott jelentés már ajánlásokat és alapelveket fogalmazott meg a társadalom, a gazdaság és a természeti környezet viszonyára vonatkozóan. A fenntartható fejlődés koncepcióját azóta is széles körben elfogadják és hirdetik, megvalósítását pedig nemzetközi összefogással igyekeznek elérni.

Az ENSZ 1992-ben megrendezett Környezet és Fejlődés Konferenciáján fogadták el az ún. Riói Nyilatkozatot, amelynek értelmében a termelést, a fogyasztást és a népesedéspolitikát is a fenntartható fejlődés követelményeinek kell alárendelni. A konferencián elfogadták a „Feladatok a 21. századra” elnevezésű akcióprogramot is, amely a fenntartható fejlődés szociális és gazdasági dimenzióival, a természeti erőforrások megőrzésével, a főbb társadalmi csoportoknak a fenntartható fejlődés megvalósításában játszott szerepének erősítésével, valamint a megvalósítás eszközrendszerével foglalkozik.

Az 1990-es évek második felében az ENSZ és szakosított szervei, valamint más nemzetközi szervezetek is elkészítették saját fenntartható fejlődésre irányuló programjukat. Az Európai Unió elkészítette Fenntartható Fejlődés Stratégiáját, amelyet a 2001 júniusában megtartott göteborgi ülésen fogadtak el.

Az ENSZ 2002-ben Johannesburgban megrendezett Fenntartható Fejlődés Világtalálkozójának célja pedig már az volt, hogy megvizsgálja, fennállnak-e a fenntartható fejlődés feltételei, illetve hogy feltárja az azt akadályozó tényezőket. A találkozáson közel kétszáz ország állam- és kormányfője, illetve azok képviselője vett részt, akik elfogadták a világtalálkozót lezáró akciótervet, amelynek legfontosabb pontjai a szegénység elleni küzdelmet, a természeti környezet megőrásának nemzetközi összehangolását, valamint a gazdasági fejlődés fenntartását tűzték ki célul.

Nemzetközi szinten tehát elfogadottá vált, hogy a fejlődés és a természeti környezet ésszerű használata között lévő ellentmondás kezelhető a fenntartható fejlődés koncepciójának alkalmazásával. A fejlődés és a természeti környezet ésszerű használata között lévő ellentmondás kezelése intézményesült, valamint elkezdett kialakulni a környezetvédelem, a gazdasági és a szociális szféra összefonódása. Ez a folyamat a globális problémák megközelítésében már alapvető változásokat okozott, azonban azok megoldását még mindig nem képes biztosítani.

---

<sup>2</sup> 1987-ben az ENSZ Környezet és Fejlődés Világbizottsága (World Commission on Environment and Development) „Közös jövőnk” címmel egy olyan jelentést adott ki, amely definiálta a fenntartható fejlődés fogalmát, amely „olyan fejlődés, amely kielégíti a jelen szükségleteit, anélkül, hogy veszélyeztetné a jövő nemzedékek esélyét arra, hogy ők is kielégíthessék szükségleteiket” (WCED 1987, 43. o.).

## 2.5. Összegzés

Megállapítható, hogy a fenntartható fejlődés elérésére való törekvés egyértelműen társadalmi céllá vált.

A közgazdaságtan feladata az, hogy a társadalmat segítse céljai elérésében. Ehhez viszont szükséges az, hogy a kitűzött cél értelmezhető legyen, így felmerül a következő kérdés: *Vajon a közgazdaságtan képes-e megfelelően értelmezni a fenntartható fejlődés koncepcióját?*

## 3. A fenntartható fejlődés értelmezése a neoklasszikus közgazdaságtan szemszögéből

Ez a fejezet azt mutatja be, hogy a közgazdaságtan hogyan képes, illetve képes-e egyáltalán értelmezni a fenntartható fejlődés koncepcióját. A vizsgálat a közgazdaságtanban uralkodó neoklasszikus paradigmára koncentrálna, de segítségül hívja az alternatív közgazdaságtani tudományágak nézeteit is ott, ahol erre szükség van. Az elemzés a fenntartható fejlődés koncepciójának sarokkövei vizsgálatára terjed ki, amelyek röviden a következők:

- a szükséglet-kielégítés veszélyeztetése;
- a társadalmi, a gazdasági és az ökológiai rendszer együttes figyelembevétele;
- a fejlődés értelmezése; valamint
- a fenntarthatóság értelmezése.

### 3.1. A szükséglet-kielégítés veszélyeztetésének vizsgálata

A jövő nemzedékek szükséglet-kielégítésének veszélyeztetésére vonatkozóan a dolgozat két tényezőt is figyelembe vesz: egyrészt a jövő nemzedékek szükségleteinek meghatározhatóságát, másrészt azok veszélyeztethetőségét.

A társadalom szükségletei nehezen határozhatóak meg, hiszen a szükségletek többek között régióként, generációként, nemeként, személyenként, társadalmi osztályonként és kultúránként eltérőek. A szükségletek pedig a társadalom fejlődésével együtt változnak. Mivel sem a jelenlegi szükségleteinket, sem pedig azok időbeli változását nem ismerjük pontosan, ennek következtében a jövő generációk szükségleteinek meghatározására sem vagyunk képesek.

A másik oldalról a neoklasszikus paradigma a természeti erőforrásokat végtelennek tekinti, valamint feltételezi a természeti tőke és az ember alkotta tőke egymással való tökéletesen helyettesíthető viszonyát is. Ebből következik, hogy egyik sem lehet korlátozó tényező a gazdaság számára, és miután ez az időben előre haladva sem változik meg, a gazdaság a társadalom jelenbeli szükségleteinek kielégítésével nem is veszélyeztetheti „a jövő nemzedékek esélyét arra, hogy ők is kielégíthessék szükségleteiket” (WCED 1987, 43. o.).

*Megállapítható tehát, hogy a neoklasszikus közgazdaságtan számára értelmezhetetlen a jövő nemzedékek szükséglet-kielégítésének veszélyeztetése, mivel ezek a szükségletek közelebbről nem meghatározhatóak, illetve azok veszélyeztethetősége nem értelmezhető.*

### 3.2. A társadalmi, a gazdasági és az ökológiai rendszer figyelembevételének vizsgálata

A fenntartható fejlődés koncepciója szerint a döntések meghozatala során a társadalmi, a gazdasági és az ökológiai (természeti környezet) rendszert együttesen – azok kölcsönhatásaival együtt – kell figyelembe venni.

A társadalmi, a gazdasági és az ökológiai rendszer figyelembevételét a dolgozat a GDP-számítás bemutatásával szemlélteti, mivel a GDP az a mutató, amellyel a közgazdászok a gazdasági növekedést mérik, és amelyből következtetnek a jólét alakulására; valamint ez az a mutató, amelyet a leggyakrabban figyelembe vesznek a gazdaság-politikai döntések meghozatala során. A vizsgálat során áttekintésre kerül a GDP kialakulásának története, és azok a korlátok, amelyek következtében a GDP nem képes számba venni az összes létező gazdasági tevékenységet, azaz magát a gazdaságot sem; ezt követően pedig az kerül elemzésre, hogy a GDP-számítás hogyan viszonyul a társadalmi, valamint az ökológiai rendszerhez. A vizsgálat főbb megállapításai:

- A GDP csak a piacon realizálódó ügyleteket veszi számításba.
- A GDP-be csak a legális és könyvelt szféra piaci forgalma számít bele.
- A GDP-ben elsősorban csak a pénzmozgással járó tevékenységek vehetők számba.
- A GDP-ben mindent pozitív előjellel kell elkönyvelni.
- A GDP-t támogató elszámolási rendszer logikája szerint az állam által biztosított közjavak, illetve szolgáltatások nem hoznak hasznot a társadalom számára.
- A GDP nem mutatja meg azt, hogy a jövedelem hogyan oszlik el a társadalomban.
- A GDP nem képes számba venni a családon belüli tevékenységeket.
- A GDP nem ad számot a természeti tőkéről, így a természeti tőke amortizációjával sem képes számolni, valamint a természet által nyújtott szolgáltatások értékét, mint jövedelmet sem tartalmazza.
- A GDP nemcsak, hogy növelő tényezőként veszi figyelembe a környezetvédelmi kiadásokat, de ilyen módon a környezetszennyező tevékenység ráadásul kétszeresen is növeli azt.

*Ezek alapján kijelenthető, hogy a neoklasszikus közgazdaságtan csak erősen korlátozott mértékben képes figyelembe venni a társadalmi, a gazdasági és az ökológiai rendszert. Ennek következtében az említett három rendszer a gazdaság-politikai*

*döntések meghozatala során is csak korlátozottan vehető figyelembe, s ez nincs összhangban a fenntartható fejlődés koncepciójában megfogalmazottakkal.*

### 3.3. *A fejlődés értelmezésének vizsgálata*

A fejlődés értelmezésének vizsgálata során belátható, hogy a neoklasszikus közgazdaságtanban a fejlődés és a növekedés fogalma összemosódik, s azokat a közgazdászok általában szinonimaként használják. A növekedés azonban nem azonosítható a fejlődéssel, melynek alapvetően két oka van: az egyik az, hogy a növekedés és a fejlődés két különböző fogalom; a másik pedig az, hogy a növekedés nem feltétlenül jár együtt a fejlődéssel, és nincs automatikus kapcsolat a gazdasági növekedés és az emberi fejlődés között sem.

*Ezek alapján megállapítható, hogy a neoklasszikus közgazdaságtan jellemzően helytelenül értelmezi a fejlődés fogalmát.*

### 3.4. *A fenntarthatóság értelmezésének vizsgálata*

A fenntarthatóság fogalmát a neoklasszikus közgazdaságtanban (és más tudományágakban is) úgy értelmezik, hogy a fenntarthatóság elérése érdekében biztosítani kell az adott rendszer számára bizonyos körülményeket, annak folyamatos létezéséhez, fennmaradásához.

A neoklasszikus közgazdaságtan nincs tisztában azzal, hogy a gazdaság valójában a természeti környezet alrendszere (része). *A fenntartható gazdasági növekedés lehetetlen*, mivel a gazdasági növekedést egy véges, nem növekvő és zárt rendszer erőforrásai biztosítják, valamint azért, mert annak növekedésével együtt a hasznokon kívül költségek is keletkeznek.

### 3.5. *Összegzés*

A fentiek alapján levonható az a következtetés, hogy *a közgazdaságtanban uralkodó neoklasszikus paradigma számára értelmezhetetlen a fenntartható fejlődés koncepciója.*

## 4. **Alternatív közgazdaságtani tudományágak vizsgálata**

Ez a fejezet azt mutatja be, hogy a fenntartható fejlődés koncepcióját hogyan képes értelmezni az a két alternatív közgazdaságtani tudományág – a környezetgazdaságtan és az ökológiai közgazdaságtan –, amelyek a fejlődés és a természeti környezet észszerű használata között lévő ellentmondás megértésének és kezelésének igényével lépnek fel.

#### 4.1. A környezetgazdaságtan és az ökológiai közgazdaságtan forrása, a vizsgálódás területei

A tudományágak egymáshoz viszonyított helyzetének és az általuk kezelt problémák bemutatására az egyik legalkalmasabb a Herman Daly által kidolgozott modell. A bioszféra input-output modelljében gondolkodva (1. ábra) a teljes (10x10-es) mátrix célszerű részekre bontásakor az egyes részmatrixok a tudományos vizsgálódás egy-egy sajátos területét képezik (Kocsis 1999).

A modell jól szemlélteti, hogy a neoklasszikus közgazdaságtan célja a mezőgazdaság, az ipar és a háztartások közötti kapcsolatok lehető legteljesebb megragadása, valamint azok pénzben kifejezett leírása; míg a hagyományos ökológia az ökológiai szektorok (állatok, növények, baktériumok, légkör, víz és talaj) közötti kapcsolatokkal és az energiaáramlással foglalkozik, ahol az ember is csak egy faj a többi között.

1. ábra A tudományos vizsgálódás területeinek bemutatása a társadalmi-gazdasági rendszer és a bioszféra kapcsolatrendszerén keresztül

| input               |                 | output                              | Gazdasági szektorok      |                      |    | Ökológiai szektorok |    |    |    |    |    |                  |
|---------------------|-----------------|-------------------------------------|--------------------------|----------------------|----|---------------------|----|----|----|----|----|------------------|
|                     |                 |                                     | 1.                       | 2.                   | 3. | 4.                  | 5. | 6. | 7. | 8. | 9. | 10. Súly-lyesztő |
| Gazdasági szektorok | 1. Mezőgazdaság | Klasszikus közgazdaságtan           | Ökológiai közgazdaságtan | Környezetgazdaságtan |    |                     |    |    |    |    |    |                  |
|                     | 2. Ipar         |                                     |                          |                      |    |                     |    |    |    |    |    |                  |
|                     | 3. Háztartások  |                                     |                          |                      |    |                     |    |    |    |    |    |                  |
| Ökológiai szektorok | 4. Állatok      | Természeti erőforrások gazdaságtana | Klasszikus ökológia      |                      |    |                     |    |    |    |    |    |                  |
|                     | 5. Növények     |                                     |                          |                      |    |                     |    |    |    |    |    |                  |
|                     | 6. Baktériumok  |                                     |                          |                      |    |                     |    |    |    |    |    |                  |
|                     | 7. Atmoszféra   |                                     |                          |                      |    |                     |    |    |    |    |    |                  |
|                     | 8. Hidroszféra  |                                     |                          |                      |    |                     |    |    |    |    |    |                  |
|                     | 9. Litoszféra   |                                     |                          |                      |    |                     |    |    |    |    |    |                  |
|                     | 10. Nap         |                                     |                          |                      |    |                     |    |    |    |    |    |                  |

Forrás: Costanza et al. (1991) és Kocsis (1999) alapján saját szerkesztés

A társadalmi-gazdasági rendszer és a természeti környezet kapcsolatát a fennmaradó jobb felső és bal alsó rész fejezi ki. Ezekkel a területekkel foglalkozik a

környezetgazdaságtan és – annak egyik speciális területként – az erőforrás-gazdaságtan. Az említett területek ellentmondásos viszonya, valamint a környezeti problémák súlyosbodása a neoklasszikus közgazdaságtan szélesebb látókörű képviselőit arra készítette, hogy a gazdaságot nyílt rendszerként fogják fel, valamint hogy a természeti környezet által nyújtott ingyenes, ám szükséges szolgáltatásokhoz pozitív gazdasági értéket rendeljenek. A környezetgazdaságtan azt tanulmányozza, hogy hogyan is lehetne a társadalmi-gazdasági rendszert a bioszférára érzékennyé tenni és a természeti tőkét, illetve az általa nyújtott szolgáltatásokat megjeleníteni a gazdasági mutatókban. A természeti erőforrások gazdaságtana pedig azt tanulmányozza, hogy a társadalmi-gazdasági rendszer hogyan használja fel a Földön rendelkezésre álló erőforrásokat.

A környezetgazdaságtan ezek alapján olyan tudományágként írható le, amely a termelés externális hatásainak elemzésével és optimalizálásával elsősorban a gazdaság kimeneti (output) oldalát vizsgálja, miközben az erőforrás-gazdaságtan olyan tudományág, amely a természeti környezetből származó erőforrások optimális mértékű felhasználására törekszik (input oldal). Az erőforrás-gazdaságtan azonban a környezetgazdaságtan részének tekinthető, mivel attól csak tárgyában, ám módszertanában nem különbözik; a továbbiakban ezért *környezetgazdaságtan* alatt az előbbi kettő együttesét értjük.

Vannak olyan tudósok, akik az előbb említett tudományágak képviselőitől eltérően a lehető legteljesebb rendszert kívánják megragadni. Ezt a megközelítést a teljes input-output modell (azaz a 10x10-es mátrix egésze) jelenti. Ez a holisztikus szemléletű tudományág az *ökológiai közgazdaságtan*, amelynek képviselői a természet rendszeréből és logikájából indulnak ki, álláspontjuk pedig az, hogy a társadalom által működtetett gazdaság a földi ökoszisztémák összességének (a bioszférának) csak egy alrendszerét képezi.

#### 4.2. *A fenntartható fejlődés értelmezése a környezetgazdaságtan és az ökológiai közgazdaságtan szemszögéből*

Az elemzés a két alternatív közgazdaságtani tudományág esetén is a fenntartható fejlődés koncepciójának sarokkövei vizsgálatára terjed ki, miközben a tudományágakat egymással is összehasonlíttja (1. és 2. táblázat).

*1. táblázat* A neoklasszikus közgazdaságtan, a neoklasszikus környezetgazdaságtan, valamint az ökológiai közgazdaságtan összehasonlítása

|                                                            | <b>Neoklasszikus közgazdaságtan</b>                     | <b>Neoklasszikus környezetgazdaságtan</b>                     | <b>Ökológiai közgazdaságtan</b>                                                 |
|------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------|
| <b>paradigma</b>                                           | neoklasszikus                                           | kiterjesztett neoklasszikus                                   | biofizikai                                                                      |
| <b>fő elv</b>                                              | piaci mechanizmus, technológiai váltás és helyettesítés | piaci mechanizmus, technológiai váltás és helyettesítés       | ökológiai mérleg, természeti jogok, a gazdasági aktivitás entrópikus természete |
| <b>megközelítés</b>                                        | allokációs                                              | allokációs                                                    | disztribúciós és allokációs                                                     |
| <b>az ember alkotta tőke és a természeti tőke viszonya</b> | tökéletes helyettesíthetőség                            | kvázi tökéletes helyettesíthetőség                            | alapvetően kiegészítő viszony                                                   |
| <b>karakter</b>                                            | monodiszciplináris                                      | a neoklasszikus paradigma kibővítése az ökológiai rendszerrel | korlátozott helyettesíthetőséggel                                               |
| <b>világzsemlélet</b>                                      | mechanikus-redukcionista                                | mechanikus-redukcionista                                      | multidiszciplináris                                                             |
| <b>ismeretszerzési folyamat</b>                            | pozitivist, értéktmentes elemzés                        | pozitivist, értéktmentes elemzés                              | evolucionista-holisztikus                                                       |
| <b>szűkösség</b>                                           | relatív (megkerülhető)                                  | relatív (megkerülhető)                                        | szubjektivist, értékek-re és ideológiára koncentráló                            |
| <b>az ökoszisztéma és a gazdaság viszonya</b>              | relatív (megkerülhető)                                  | relatív (megkerülhető)                                        | abszolút (megkerülhetetlen)                                                     |
| <b>cél</b>                                                 | a gazdaság tartalmazza a természeti környezetet         | a gazdaság tartalmazza a természeti környezetet               | a természeti környezet tartalmazza a gazdaságot                                 |
|                                                            | gazdasági növekedés                                     | zöld gazdasági növekedés                                      | az emberek jólétének növelése                                                   |

*Forrás:* Kocsis (1999) alapján saját szerkesztés

#### 4.2.1. A szükséglet-kielégítés veszélyeztetésének vizsgálata

A környezetgazdaságtan alapvetően a neoklasszikus közgazdasági paradigmát követi (a természeti környezetet a gazdasági szféra részének tekinti, valamint feltételezi az ember által alkotott tőke és a természeti erőforrások helyettesíthetőségét), de nézete szerint az erőforrások nem végtelenek, ezért törekedni kell azok optimális felhasználására.

Az ökológiai közgazdaságtan ezzel szemben tagadja, hogy a természet a gazdaság része lenne, szerinte ez a viszony éppen fordított, az erőforrások pedig korlátozottan állnak rendelkezésre. A tudományág képviselői azt hangsúlyozzák, hogy az ember által létrehozott tőke és a természeti tőke inkább kiegészítő viszonyban állnak egymással, és csak nagyon korlátozott mértékben helyettesíthetőek.

Mivel a környezetgazdaságtanra és az ökológiai közgazdaságtanra is érvényes az a megállapítás, hogy sem a jelenlegi szükségleteinket, sem pedig azok változását

nem ismerjük pontosan, ennek következtében a jövő generációk szükségleteit itt sem tudjuk meghatározni. Azonban az erőforrások szűkössége miatt a veszélyeztetés fogalma mindkét tudományág szemszögéből értelmezhető, valamint az is kijelenthető, hogy mindkettő képes arra, hogy a szükségletek teljesebb spektrumát térképezze fel, mint a neoklasszikus közgazdaságtan – hiszen vizsgálódásai is kiterjedtebbek –, és azokat figyelembe is vegye a jövő nemzedékeket érintő döntések során.

#### 4.2.2. A társadalmi, a gazdasági és az ökológiai rendszer figyelembevételének vizsgálata

A környezetgazdaságtan szerint a szennyezés a piaci működés elégtelenségéből fakadó externália, ám a jelenség optimalizálható, ha a szennyező megfizeti az ebből származó társadalmi többletköltségeket (a szennyező fizet elv). Emellett a kockázatok kezelését is hangsúlyozza. A gazdaság természeti környezetre gyakorolt hatását pénzben próbálja meg kifejezni. Olyan módszerek tartoznak ide, mint az ún. költség-haszon elemzés, vagy mint az emberek megkérdezése arról, hogy azok bizonyos természeti értékek megőrzéséért mennyit hajlandók fizetni (willingness to pay, WTP), illetve az érték elvesztését mekkora kártérítés kifizetése esetén hajlandók elfogadni (willingness to accept, WTA). Egy erőforrás teljes gazdasági értékének meghatározásakor a közvetlen és a közvetett használati érték mellett a jövő generációk szempontjait is megpróbálják figyelembe venni azáltal, hogy az előbb említett két értékhez hozzáadják annak ún. választási lehetőség értékét, valamint létezési értékét.

A környezetgazdaságtan a gazdaságot nyílt rendszerként fogja fel, valamint igyekszik a természeti környezet által nyújtott ingyenes, ám szűkös szolgáltatásokhoz pozitív gazdasági értéket rendelni; egyrészt azért, mert a természeti környezetből származó erőforrások optimális mértékű felhasználására törekszik, másrészt annak érdekében, hogy a természeti tőke, illetve az általa nyújtott szolgáltatások is megjeleníthetők legyenek a gazdasági mutatókban. Egy ilyen gazdasági mutató a valódi fejlődés mutatója (GPI) is. A GDP-vel szemben a GPI a személyi fogyasztás teljes értékét korrigálja a jövedelem-elosztás tényezőjével, majd további társadalmi és ökológiai költségeket, illetve hasznokat kifejező tényezőkkel módosítja azt (pl. önkéntes munka értéke, a bűnözés költségei, az alulfoglalkoztatottság költségei, a különböző típusú szennyezések költségei, a nem megújuló erőforrások kimerítésének költségei stb.).

Az ökológiai közgazdaságtan szerint a szennyezés tulajdonképpen erőforrás-kimerítés, éppen ezért nem elégszik meg pusztán annak társadalmi szempontból történő optimalizálásával, hanem a szennyezés megelőzése érdekében pénzügyi erőfeszítéseket kíván tenni (a szennyezés-megelőzés kifizetődik elv). A kockázatok „egyszerű” kezelése helyett a bizonytalanság-menedzsmentre helyezi a hangsúlyt, vagyis azoknak a helyzeteknek a figyelembevételére szólít fel, ahol a kockázatok felmérése akadályokba ütközik.

Az ökológiai közgazdaságtan a teljes bioszférára összpontosít, ezért a gazdasági és az ökológiai szektorok közötti kapcsolatot a maga természetes mértékegység-

ében próbálja meg megragadni. Ennek értelmében a pénzbeli értékelés helyett az energiaáramlás-elemzést alkalmazza. Az értékelés során nem a társadalom preferenciáit, hanem a természeti környezetre gyakorolt tényleges hatásokat veszi figyelembe. Elemzései során fontos szerepet kap a rendszerelemzés, a különféle társadalmi csapdák feltárása, valamint az adott terület eltartóképességére vonatkozó számítások elvégzése.

Az ökológiai közgazdászok – a környezetgazdaságtan képviselőihez hasonlóan – szintén törekednek a GDP leváltására. Erre a legalkalmasabbnak a fenntartható gazdasági jólét mutatóját (ISEW) tartják. Az ISEW a kiindulópontnak tekintett lakossági fogyasztást különböző jólétet befolyásoló tételekkel korrigálja (pl. háztartási munka értéke, az ingázás költségei, az urbanizáció költségei, a különböző típusú szennyezések költségei, a nem megújuló erőforrások kimerítésének költségei stb.).

#### 4.2.3. A fejlődés értelmezésének vizsgálata

Habár a környezetgazdaságtan alapvetően a neoklasszikus közgazdasági paradigmát követi, abban a fejlődés és a növekedés fogalma már nem mosódik össze, amit az is alátámaszt, hogy e tudományág képviselői a GDP-t a GPI mutatóval, azaz a valódi fejlődés mutatójával kívánják lecserélni.

Az ökológiai közgazdaságtanban a fejlődés és a növekedés fogalma egyértelműen elkülönül egymástól.

#### 4.2.4. A fenntarthatóság értelmezésének vizsgálata

A környezetgazdaságtan szerint a világban jelentkező szűkösség többnyire viszonylagos (relatív) jellegű, és lehetségesnek tartja a „tisztá” vagy zöld gazdasági növekedés tartós megvalósítását.

Az ökológiai közgazdaságtan a szűkösség abszolút jellegét hangsúlyozza, mivel a bioszféra önmagában zárt és véges rendszer; a szűkösség tehát megkerülhetetlen, ami miatt nem lehetséges tartós gazdasági növekedés. Éppen ezért nem a gazdaság növekedésére van szükség, hanem a Föld eltartóképességének megfelelő gazdasági teljesítmény fenntartására kell törekednünk, illetve az emberek jólétének növelésére, ami nem azonos az előbb említett növekedési céllal.

Mivel örökké semmi sem tartható fenn, az ökológiai közgazdaságtan képviselői szerint egy rendszer akkor nevezhető fenntarthatónak, ha az eléri vagy meghaladja életének vagy létezésének várható időtartamát.

2. táblázat A fejlődés és a természeti környezet ésszerű használata között fennálló ellentmondás kezelése

|                                       | <b>Neoklasszikus<br/>környezetgazdaságtan</b>                                                                                                                                                                                                     | <b>Ökológiai<br/>közgazdaságtan</b>                                                                                                                                                                                                                                                                             |
|---------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>problémamegoldó<br/>orientáció</b> | piacgazdaságon alapuló                                                                                                                                                                                                                            | a természet jogain alapuló                                                                                                                                                                                                                                                                                      |
| <b>fókusz</b>                         | több gyakorlati, közvetlen probléma                                                                                                                                                                                                               | globális problémák                                                                                                                                                                                                                                                                                              |
| <b>perspektíva</b>                    | rövid táv                                                                                                                                                                                                                                         | hosszú táv                                                                                                                                                                                                                                                                                                      |
| <b>szennyezés definiálása</b>         | externália (a piac elégtelensége)                                                                                                                                                                                                                 | erőforrás-kimerítés (társadalmi csapda)                                                                                                                                                                                                                                                                         |
| <b>gyógymód<br/>stratégia</b>         | szennyező fizet elv<br>növekedés minőségi fejlődéssel<br>kockázat-menedzsment,<br>hatásbecslés pénzben                                                                                                                                            | szennyezést megelőző fizetések<br>jólétnövekedés minőségi fejlődéssel<br>bizonytalanság-menedzsment, ökológiai költségbecslés energiaáramlás-elemzéssel                                                                                                                                                         |
|                                       | pénzügyi megszorítások<br>korábban megszokott tevékenységek<br>folytatása utólagos hatáskezeléssel<br>energia-hatékonyság és hulladék-reciklálás                                                                                                  | energia-felhasználás csökkentése<br>ökológiai mérnökség                                                                                                                                                                                                                                                         |
| <b>értékelési eljárások</b>           | veszélyeztetett fajok védelme<br>fizetési hajlandóság (WTP), elfogadási hajlandóság (WTA), költség-haszon elemzés, teljes gazdasági érték számítása (közvetlen és közvetett használati érték<br>+ választási lehetőség érték<br>+ létezési érték) | megújuló energiaforrások használata<br>fajok közötti jogok figyelembevétele<br>környezeti hatás kimutatása, hatás-profilok, zavarhatások a fajok közötti kapcsolatokban, ökológiai-gazdasági modellek, pozícióelemzés, rendszerelemzés, társadalmi csapda elemzés, csereértékelemzés és eltartóképesség-becslés |

*Forrás:* Kocsis (1999) alapján saját szerkesztés

#### 4.2.5. Összegzés

A fentiek alapján kijelenthetjük azt, hogy a környezetgazdaságtan és az ökológiai közgazdaságtan képes a fenntartható fejlődés koncepciójának értelmezésére. Azt nehéz megállapítani, hogy egyik vagy másik tudományág egészen pontosan milyen mértékben is képes a koncepció értelmezésére, az azonban belátható, hogy a környezetgazdaságtan erre korlátozottabban képes, mint az ökológiai közgazdaságtan.

### 5. Végkövetkeztetés

Fenntartható fejlődésre kell törekednünk, azonban a közgazdaságtan csak akkor tudja hozzásegíteni a társadalmat ehhez a célhoz, ha képes értelmezni azt. A neoklasszikus közgazdaságtan azonban láthatóan nem képes erre, sőt, belátható, hogy a problémák (fenntarthatatlan gazdasági növekedés, ökoszisztéma pusztítása stb.) gyökere éppen

abban a paradigmában van, amely azt feltételezi, hogy az emberi jólét a számszerűsíthető gazdasági események összessége.

A problémákat azonban nem lehetséges megoldani azon a paradigmán belül, amely azokat előidézte. *A közgazdaságtannak tehát változnia kell.* A kérdés csak az, hogy milyen irányba. Úgy tűnik, hogy a járható út a környezetgazdaságtan és az ökológiai közgazdaságtan „között” van valahol, így folytatni kell ezek módszertanának egymáshoz való közelítését annak érdekében, hogy a neoklasszikus paradigmát egy olyan paradigmával válthassuk le, amely valóban az emberiség érdekeit szolgálja.

#### *Felhasznált irodalom*

- Costanza, R. – Daly, H. E. – Bartholomew, J. A. 1991: Goals, agenda, and policy recommendations for ecological economics. In Costanza (szerk.): *Ecological Economics: The Science and Management of Sustainability*. Columbia University Press, New York, 1-20. o.
- Kocsis T. 1999: A jövő közgazdaságtana? – Az ökológiai közgazdaságtan múltja, jelene és jövője az uralkodó neoklasszikus nézetek tükrében. *Kövász*, 3, 131-164. o.
- Meadows et al. 1972: *Limits to Growth*, Potomac Associates, New York.
- WCED 1987: *Our Common Future*. Oxford University Press, Oxford.